

Гаращук О. В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач сектору взаємодії з громадськістю
та ЗМІ і міжнародного співробітництва
відділу організаційно-інформаційного забезпечення
та роботи з персоналом*

Державної інспекції навчальних закладів України

Куценко В. І.

*доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Державної установи «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Garashchuk O. V.

*Doctor in Economics, Prof.
Section Head of public relations and the media and international cooperation
Department of organizational and information support and work with the staff
State inspection of educational institutions of Ukraine*

Kutchenko V. I.

*Doctor in Economics, Prof.
Honored Scientist of Ukraine
Chief Researcher
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»*

НОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

NEW APPROACHES TO ENSURE QUALITY OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Анотація. Розкрито стан освітньо-інтелектуального розвитку України в нинішніх умовах, коли відбувається інтелектуалізація суспільства, його перехід до нового технологічного способу виробництва, інформатизація та глобалізація економіки. Зазначається, що нині пріоритет у соціально-економічному розвитку належить людському капіталу, високий рівень якого досягається завдяки якійсь освіті. Проаналізовано використовувани в розвинених країнах, передусім у країнах Європейського Союзу, підходи до забезпечення якісної освіти. У цьому зв'язку обґрунтовано шляхи розвитку вищої освіти України в контексті вимог європейської інтеграції.

Ключові слова: освіта, якість освіти, європейський освітній простір, євроінтеграція, інтелектуальний потенціал.

*Економічне майбутнє не належатиме
державам із великою кількістю населення,
не тим, що володіють найбільшими природними
багатствами, і не тим, які мають найкраще
технічне обладнання, а тільки тим, які зуміють
увести в економічний процес найбільш розумово
та духовно талановитих працівників, що зумі-
ють гармонізувати всі виробничі елементи.*

А. Вебер

Постановка проблеми. ХХІ ст. – час значних змін, запровадження нових технологій. Це стосується передусім системи освіти, що відповідно регулює актуальні соціальні відносини, формує майбутнє. Нині суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти в інформаційному просторі, яка стає одним із найважливіших чинників соціально-економічного розвитку країни. Водночас освітня сфера все ширше відкривається всьому світу, що сприяє пошуку нових ідей, поширенню власного досвіду, підвищенню якості освіти.

Сьогодні вкрай важливим є забезпечення якості освіти на рівні сучасних вимог, що передбачає не просто

передачу учням, студентам, слухачам конкретних знань, а навчання їх уміло адаптуватися до нових умов господарювання та життєдіяльності, успішно вбудуватися в постійно змінюване середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фахівці прийшли до думки, що на гідне місце у світовому співробітництві може претендувати лише країна, що забезпечує пріоритетний розвиток освітньої сфери. Цієї думки дотримуються Б. Богач, Т. Боголюб, О. Василик, М. Євнух, В. Євтушевський, В. Кремень, В. Луговий, С. Михаць, Ю. Ніколенко, С. Ніколаєнко, К. Павловський, К. Павлюк, О. Поліщук, О. Сидоренко, В. Юхименко, В. Ябменський та ін. Проте масштабність проблеми забезпечення належної якості освіти для її належного вирішення потребує постійної уваги науковців. Особливо важливими є аналіз та наукове обґрунтування шляхів та напрямів удосконалення якості вітчизняної освіти в контексті європейської інтеграції України. Безпосередньо щодо освіти, це передбачає входження в європейський освітній простір.

Мета статті полягає в аналізі наявної в українській освітній системі освіти ситуації стосовно якості отриманої освіти з подальшим пошуком науково обґрунтова-

них шляхів підвищення її рівня відповідно до вимог європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На соціально-економічний розвиток будь-якої країни суттєвий вплив мають глобальні процеси. Сьогодні загальносвітовим напрямом розвитку, що справляє вплив на всі суспільні процеси, є техніко-технологічні перетворення в рамках Четвертої промислової революції. Її метою є усунення меж між фізичною, цифровою та біологічною сферами розвитку людства. В основу такого розвитку буде покладене використання останніх досягнень у сфері штучного інтелекту, робототехніки, нанотехнологій, автономних транспортних засобів тощо. Фактично нині відбувається перехід до суспільства знань.

При цьому надзвичайно зростає роль освіти, адже розвиток сучасних технологій, упровадження у виробництво потребують високого рівня як загальноосвітньої, так і спеціальної підготовки. Нині знання та навички з інформаційних технологій застосовуються у багатьох сферах, у тому числі у сфері знань: у створенні програмного забезпечення і веб-розробленні; у торгівлі, у сфері телекомунікації, у банківській системі тощо (у тому числі економічно активного) та його загальної культури, що набуває вирішального значення для економічного й соціального поступу країни. Відповідно, в умовах глобалізації конкурентоспроможність країн у XXI ст. визначатиметься не природними і навіть не фінансовими ресурсами, а кваліфікацією робочої сили. Все це висуває перед кожною країною завдання пошуку нових підходів стосовно підвищення якості освітньої підготовки, що надається національною системою освіти.

В Україні проблема якості освіти, безперечно, залишається гострою, проте в останні десятиріччя у вітчизняній освітній сфері відбулися суттєві зміни, що зумовлює очікування поступового розв'язання цієї проблеми.

Так, у загальноосвітній ланці сформувався сегмент приватних навчальних закладів, а також з'явилися нові навчальні заклади (гімназії, ліцеї, колегіуми, навчально-виховні комплекси). У 2016/2017 навчальному році в Україні функціонувало 16 858 загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі 16 678 – державної форми власності, 180 – приватних [1, с. 13].

Широкою є й мережа денних загальноосвітніх навчальних закладів нового типу державної та комунальної форм власності, зокрема в числі останніх – 483 гімназії, 301 ліцей, 42 колегіуми та 3 594 навчально-виховні комплекси (об'єднання). В останніх навчається і найбільша кількість учнів – 597,2 тис. Із загальної кількості учнів за загальноосвітніми програмами навчаються: у гімназіях – 258,8 тис. осіб, у ліцеях – 134,6 тис. осіб, у колегіумах – 28 140 школярів [1, с. 24].

Охоплення освітою дітей шкільного віку в Україні є високим. Якщо, приміром, у Польщі, Угорщині, Словаччині він становить 90%, то в Україні – 98,9%. Проте залишається проблемним стан матеріально-технічного забезпечення вітчизняної загальної освіти. Більшість із наявного обладнання в українських школах застаріла, не відповідає сучасним вимогам. І все ж середня освіта України активно долучається до інформатизації, що є справжнім революційним досягненням. Проте українська школа порівняно із західноєвропейськими навчальними закладами дотепер перебуває на узбіччі інформаційних потоків.

Тому першочерговим завданням щодо розвитку загальної середньої освіти є виконання Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки», що передбачала збільшення

комп'ютерних класів у школах. Україна за кількістю комп'ютерів на 100 учнів значно поступається сусіднім країнам (у чотири рази – Латвії, більше ніж кратно – Польщі, не говорячи вже про США, Японію чи Францію, де практично кожен учень забезпечений персональним комп'ютером).

Особливо це відчутно у малокомплектних, зокрема сільських, школах, де в їх значній частині відсутні комп'ютери, а старшокласники шкільний предмет «Інформатика» вивчають за так званім «безмашинним варіантом».

Поліпшенню цієї ситуації мають сприяти:

- реалізація державної програми «Школа майбутнього», згідно з якою загальноосвітні заклади мають стати майданчиками для апробації педагогічних інновацій;

- участь України в міжнародному порівняльному дослідженні математичної та природничої освіти школярів;

- упровадження системи профільного навчання у старшій школі тощо.

Зазначене має позитивно позначитися на впровадженні в навчальний процес сучасних високоєфективних технологій, що, безперечно, має поліпшити якість освіти, яка надається українськими школами.

В українській вищій школі за останні десятиріччя також відбулися суттєві зміни. Так, з'явилися навчальні заклади як різних рівнів акредитації, так і різних форм власності. Постійно вдосконалюється комплекс курсів, дисциплін і спеціальностей. Кількість студентів на 10 тис. населення практично відповідає середньоєвропейським показникам, що є передумовою віднесення України до цивілізованих країн із розвинутою, соціально орієнтованою економікою.

До позитивних моментів розвитку вищої освіти в Україні слід віднести те, що модернізація вищої школи в нашій державі останнім часом здійснюється в рамках тенденції міжнародної інтеграції, взаємного зближення з іншими національними системами освіти. У контексті реалізації завдань Болонського процесу в системі вищої освіти України продовжується процес удосконалення дипломних ступенів і кваліфікацій; використання єдиної системи кредитних одиниць і додатку до диплому; врахування європейської практики організації акредитації та контролю якості освіти; підтримання та розвиток європейських стандартів якості освіти; ліквідація перепон для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників; запровадження сучасних підходів до інтеграції вищої освіти та науки у справі підготовки магістрів та аспірантів; забезпечення подальшого розвитку автономності та самоврядування в системі вищої освіти й науки.

Разом із тим підвищення якості української освіти у цілому і вищої зокрема потребує усунення низки негативних моментів, які зумовили суттєве її погіршення. Так, скажімо, у закладах вищої школи нашої держави:

- нині понад 60% навчального матеріалу студенти мають опрацьовувати самостійно. Здебільшого це зводиться до написання рефератів, які вони беруть в Інтернеті;

- накопичувальна система оцінок сприяла тому, що заліки та екзамени втратили свою контролюючу функцію. У системі оцінки рівня підготовки студента появився так званий «автомат», коли студенту виставляється оцінка без його присутності на екзамені;

- в умовах ринкової економіки знання все більше набувають прикладного характеру;

- в Україні надзвичайно низьким (менше 5%) є показник кількості навчальних закладів, які запроваджують спільні програми з вищими іншими країнами.

Важливим показником розвитку вищої освіти є структура підготовки кадрів. На жаль, в Україні вона не є оптимальною. На ринку праці спостерігається надлишок широко розрекламованих спеціальностей: юриста, економіста, менеджера, маркетолога. Відповідно, у діяльності системи вищої школи існує дисбаланс між підготовкою фахівців із вищою освітою та реальними потребами економіки. І це тоді, коли в Україні кількість населення працездатного віку зменшується. Людський капітал, основу якого становить освітній потенціал, стає головним дефіцитним ресурсом країни, що забезпечує зростання її економіки. І це й не є дивним, адже освітні послуги – це товар, який постійно оновлюється і приносить високорозвиненим країнам значні прибутки, а вищим навчальним закладам дає змогу суттєво поліпшити свій фінансовий стан, а заодно й підвищити якість підготовки кадрів.

В Україні зазначена проблема має особливу гостроту. У молоді, на жаль, значно знизився інтерес до отримання знань. Соціологічні дослідження продемонстрували, що лише 38% опитаних студентів прагнуть високого рівня знань, а бажання отримати диплом престижного навчального закладу наявне у 10%. Роботодавці не задоволені якістю підготовки кадрів. Кожен четвертий із них відзначає наявність тенденції зниження цього показника. Спостерігається падіння середнього рівня знань (як фахових, так і базових). Знання здебільшого відірвані від практики.

Суттєвому зростанню якості української вищої освіти має сприяти входження до європейського освітнього простору, адже проблема якості освіти має не лише національний, а й загальноєвропейський характер. Так, у Комюніке «Створення загальноєвропейського простору вищої освіти», що було підписано у Берліні 19 вересня 2003 р. на конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, зазначається, що якість вищої освіти покладено в основу розвитку загальноєвропейського простору на національному та загальноєвропейському рівнях. Національні системи із забезпечення якості освіти мають включати:

- визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь у забезпеченні якісних показників;
- оцінювання програм, а також діяльність вищих навчальних закладів, яке охоплює як внутрішню, так і зовнішню оцінку з урахуванням участі студентів і публікації результатів;
- систему акредитації та атестації вищих навчальних закладів;
- міжнародне партнерство та співробітництво, створення мережі з контролю над якістю освіти.

Підвищення якості освіти у цілому Радою Європи визнано головним завданням, що передує створенню єдиного європейського освітнього простору.

Особливе місце в глобальному контексті розвитку освіти посідає Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що, зокрема, передбачає впровадження європейських стандартів, перш за все, у загальній середній освіті й перебудову української середньої освіти відповідно до європейських вимог. До речі, стандарти не лише середньої, а й вищої освіти в країнах Європейського Союзу вищі, ніж в Україні, тому нова парадигма розвитку освітньої сфери щодо забезпечення якості освіти має передбачати наближення української освіти до міжнародної моделі, ґрунтуючись на таких основних принципах діяльності, як:

- демократичність (індивідуалізація та творче мислення);
- релевантність (практична та соціальна значущість навчання);
- неперервність освіти протягом життя;

- висока якість освіти;
- гнучкість (здатність пристосовуватися до викликів часу);

- технологізація (широке використання інформаційних технологій);

- інтернаціоналізація (дотримання загальноєвропейських освітніх стандартів, взаємне визнання атестатів, дипломів, наукових ступенів).

Водночас сприяти наближенню української освіти до відповідних європейських стандартів можна шляхом обміну освітніми технологіями, участі у міжнародних олімпіадах, конференціях, круглих столах, а також через залучення коштів міжнародних організацій і фондів у процеси реформування освітньої галузі в напрямі децентралізації її управління.

До останнього часу в Україні під час підготовки освітнього контенту рідко використовуються світові стандарти, у результаті чого сховища навчальної інформації погано систематизовані, не структуровані, нерідко перевантажені зайвою інформацією. У результаті інформаційно-технологічна база освіти у цілому і вищої зокрема не відповідає сучасним вимогам і потребам студентів.

У забезпеченні якості освіти, згідно з європейськими та світовими вимогами, важливу роль має відігравати міжнародне співробітництво в освітній сфері. У цьому зв'язку привертає увагу досвід такої країни, як Великобританія, що засвідчує сприятливість підвищенню якості освіти процесів обміну студентами та викладачами. Програма обміну при цьому має включати:

- створення спільних проектів, спрямованих на забезпечення якості навчального процесу;
- спільну рефлексію з приводу цілей обміну, здатності до узагальнення результатів співробітництва між навчальними закладами;
- збагачення та розширення міжкультурного діалогу як основи для подальшого співробітництва.

Загалом одним із показників якості підготовки кадрів може слугувати такий показник, як кількість іноземних громадян, які бажать здобути вищу освіту в українських вищих навчальних закладах. Нині ця цифра є незначною – близько 60 тис. осіб. Для порівняння зазначимо, що лише в Польщі навчається більше 60 тис. української молоді.

Для того щоб збільшити кількість іноземних студентів у вищих навчальних закладах України, необхідно посилювати інтеграцію останніх в європейський і світовий освітній простір, досягти реалізації завдань на отримання міжнародної акредитації вишів – важливої передумови підвищення якості підготовки кадрів із вищою освітою.

Останньому, на нашу думку, має сприяти співпраця українських вишів із зарубіжними навчальними закладами. Це підтверджує, скажімо, і досвід співпраці МОН України та Словацької Республіки, які свого часу оголосили відкритий конкурс спільних українсько-словацьких науково-технічних професій. До участі в ньому залучаються проекти за всіма пріоритетними напрямками згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Тісна співпраця існує також між Загребським університетом (Хорватія) і Львівським університетом ім. І. Франка, що сприяє поліпшенню не лише методичного, методологічного, а й ресурсного забезпечення.

Досягнення рівня якості освіти, що відповідає найвищим європейським і світовим стандартам, неможливе без належного фінансування освітньої галузі. Обсяги її фінансування мають бути такими, які забезпечували б не лише поточне функціонування, а й розвиток [2]. Сьогодні рівень державної фінансової підтримки освіти в Україні є низьким. Щорічні витрати, скажімо, на одного студента

становлять близько 1 тис. дол. США, тоді як у Великій Британії та Франції – 11–12 тис. дол.; у США та Канаді – 23–24 тис. дол. [2].

Але треба враховувати, що під час визначення політики у сфері освіти кожній країні, у тому числі й Україні, слід брати до уваги заяву лідерів «Великої вісімки» (2005 р., Гленіглсе), в якій було підтримано програму забезпечення безкоштовної, повноцінної освіти для всіх дітей незалежно від соціальної, етнічної, конфесійної, гендерної приналежності. Відповідно, кожна людина повинна мати доступ до повноцінної якісної освіти, участі в управлінні освітою, вироблення програм, спрямованих на творчу реальність особистісного потенціалу, перш за все молоді [2].

Останнім часом в Україні відбувається трансформація самоврядування та адміністративно-територіального устрою в контексті євроінтеграції. Водночас інтеграційні процеси відбуваються в напрямі створення єдиного європейського освітнього простору, що передбачає для кожного фахівця поряд із високими професійними якостями і компетентністю оволодіння здатностями до управління та підприємницької діяльності, встановлення ділових контактів, а також наявності високого інтелектуального і культурного рівня, схильності до індивідуальної творчості, вміння жити і працювати в новому інформаційному середовищі глобальної інформаційної мережі тощо [3; 4].

Як європейський, так і вітчизняний досвід засвідчує, що високої якості освіти досягають у тих навчальних закладах, де весь навчальний процес здійснюється на інноваційній основі, активно використовується система інноваційних проектів із залученням до цього бізнесу, підприємств, що зацікавлені у підготовці конкурентоспроможних кадрів, а також інформаційних та комп'ютерних технологій. На думку Білла Гейтса, останні є найсуттєвішим фактором, що змінить світ [5].

Підвищуючи якість освіти, комп'ютерні технології дають змогу людині швидко й успішно адаптуватися в оточуючому середовищі. Проте не слід інформаційні технології зводити лише до комп'ютерних. Гіпертрофоване застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій викликає зниження емоційного складника людської особистості, нерідко провокує безвідповідальність і конфліктність.

До інформаційних технологій належить і робота з літературою, довідниками, періодичними виданнями,

технічними засобами навчання (кіно, аудіо- та відеозасоби), тобто всі ті педагогічні технології, в яких знаходять застосування засоби інформатизації освіти. Тому в навчальному процесі важливо забезпечити вміле поєднання комп'ютерних технологій із некомп'ютерними. Такий підхід особливо корисний:

- під час навчання студентів простим способом роботи з інформацією (аналіз інформації, її порівняння та класифікація, узагальнення тощо);

- на етапі адаптації студентів перших курсів до навчального процесу;

- в умовах недостатнього оснащення навчальних закладів комп'ютерами.

Водночас некомп'ютерні інформаційні технології, які передбачають використання різних методів роботи з інформацією, допомагають скоротити інформаційний розрив чи цифрову нерівність, що полягає у різниці інформаційної підготовки та інформаційних можливостей, які існують як у різних регіонах, так і в різних навчальних закладах [6; 7].

Успішне поєднання комп'ютерних і некомп'ютерних технологій у вищих навчальних закладах дасть змогу підвищити якість підготовки кадрів за рахунок посилення дослідницької діяльності. Основними критеріями цього є:

- когнитивний, що характеризує рівень сформованості науково-дослідницьких знань, наукового світогляду студентів, їх знань про дослідницький процес;

- мотиваційно-ціннісний, який характеризує рівень сформованості пізнавальної потреби, інтерес студентів до наукової діяльності та ставлення до неї;

- емоційно-оціночний, що характеризує рівень сформованості об'єктивної самооцінки та оцінки результатів дослідницької діяльності;

- технологічний, тобто рівень сформованості дослідницьких і творчих умінь тощо [8].

Висновки. Таким чином, перед українською освітою постає комплекс завдань, які стосуються питань реформування освітньої сфери в напрямі децентралізації управління, співпраці України з країнами Європейського Союзу щодо дотримання європейських стандартів. Виконання означених завдань дасть змогу суттєво підвищити якість освіти, прискорити процес входження освітньої галузі в єдиний освітній європейський простір. Усе це слугуватиме забезпеченню нашої країни гідного місця у європейському та світовому співтоваристві.

Список використаних джерел:

1. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2016/2017 навчального року. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. К., 2017. 100 с.
2. Боголіб Т.М. Розвиток інноваційної економіки і елітна освіта. URL: http://www.dissertlib.com/left_menu%20папка/rozvitok.php.
3. Вебер А. В поисках альтернативы. Свободная мысль. 2003. Т. XXI. № 1. С. 19.
4. Мартинелли А. Рынки, правительства и глобальное управление. Социологические исследования. 2002. № 12. С. 6.
5. Гейтс Б. Дорога в будущее; пер. с англ. М.: Русская редакция TOO Channel Trading Ltd., 1996. 250 с.
6. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: учеб. пособ. для высш. учебн. завед. М.: Академия, 2003. 192 с.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пособ. М.: Народн. образ., 1998. 256 с.
8. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Фінансова спроможність регіонів у контексті бюджетно-податкової децентралізації. Фінанси України. 2015. № 6. С. 44–57.

Аннотация. Раскрыто состояние образовательно-интеллектуального развития Украины в нынешних условиях, когда происходит интеллектуализация общества, его переход к новому технологическому способу производства, информатизация и глобализация экономики. Отмечено, что в настоящее время приоритет в социально-экономическом развитии принадлежит человеческому капиталу, высокий уровень которого достигается благодаря качественному образованию. Проанализированы используемые в развитых странах, прежде всего странах Европейского Союза, подходы к обеспечению качественного образования. В этой связи обоснованы пути развития высшего образования Украины в контексте требований европейской интеграции.

Ключевые слова: образование, качество образования, европейское образовательное пространство, евроинтеграция, интеллектуальный потенциал.

Summary. The state of educational and intellectual development of Ukraine in the current conditions is revealed, when the intellectualization of society, its transition to a new technological mode of production, informatization and globalization of the economy takes place. It is noted that at present the priority in social and economic development belongs to human capital, a high level of which is achieved through quality education. Approaches to the provision of quality education used in developed countries and, above all, the countries of the European Union are analyzed. In this connection, the ways of development of higher education of Ukraine in the context of the requirements of European integration are justified.

Key words: education, quality of education, European educational space, eurointegration, intellectual potential.

УДК 658:005.334](043.5)

Гончар М. Ф.

*доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»*

Honchar M. F.

*Associate Professor of the Department of Management and International Business of
Lviv Polytechnic National University*

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТРУМЕНТІВ СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF STRESS MANAGEMENT TOOLS AT ENTERPRISES

Анотація. У статті конкретизовано сутність та розвинуто типологію інструментів стрес-менеджменту на підприємствах. Виокремлено ключові ознаки таких інструментів, а також їх розглянуто з позиції наукового, процесійно-опісового та процесійно-дієвого складників. Здійснено порівняння вітчизняного та іноземного досвіду формування і використання інструментів стрес-менеджменту. З практичних міркувань інструменти стрес-менеджменту класифіковано в розрізі вирішення ключових завдань стрес-менеджменту: ідентифікування критичних небажаних відхилень, їхнє прогностичне інтерпретування та реагування на них.

Ключові слова: інструмент, критичні відхилення, менеджмент, стрес-менеджмент, управління.

Постановка проблеми. Стрес-менеджмент є важливим напрямом управління незалежно від величини компанії, її галузевої приналежності, форми власності, величини товарного асортименту тощо. Ефективність його здійснення сприяє балансуванню інтересів власників, керівників та підлеглих, прозорості інформаційних потоків в організації, налагодженню механізмів внутрішнього контролю тощо. За умови існування чіткості в управлінні загалом будь-які критичні небажані відхилення, навіть за умови їхнього виникнення, швидко усуваються і не трансформуються у подальшому в кризові явища.

Загалом слід зауважити, що застосування дієвих інструментів стрес-менеджменту на підприємствах є актуальною проблемою бізнесу. У цьому контексті важливою є побудова таких систем стрес-менеджменту, які вже на ранніх стадіях дадуть змогу мінімізувати кількість і масштаби ситуацій, у яких підприємство, його підрозділи, підсистеми, працівники зазнають стресу через

дію екстремальних чинників, які не є органічними для їхнього функціонування та викликають істотні негативні наслідки. Низький рівень методичних розробок у цьому напрямі погіршує конкурентні можливості суб'єктів господарської діяльності. Саме тому для компаній із практичного погляду важливо прогнозувати критичні небажані відхилення, оцінювати рівень імовірності їх настання, а також установлювати наслідки економічного характеру, що й слід робити з використанням різноманітних інструментів стрес-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування і розвиток положень із використання інструментів у межах різних систем економічного характеру, у т. ч. антикризового, адаптивного, реактивного, рефлексивного та антисипативного менеджменту, зробило чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: І. Ансофф, І. Бланк, А. Воронкова, В. Герасимчук, Л. Грейнер, П. Друкер, Г. Захарчин, Ю. Іванов,